

met reden valt te twisten, komt de meer principiële vraag niet aan de orde, namelijk of het ethisch verantwoord is mensen te gebruiken om die onder valse voorwendsels in een organisatie te laten functioneren. Toen Hoekstra in 1971 bij de BVD kwam — hij bleef er tot 1987 — had één van de ‘jonge intelligente medewerkers’ die vraag voor zichzelf met ‘nee’ beantwoord en daaruit de consequentie getrokken en ontslag genomen.

Uitgebreid komen in Hoekstra’s memoires de organisaties aan bod waarmee hij zich — al dan niet door middel van infiltranten — heeft bezig gehouden. Dat levert niet zelden interessante inkijkjes in de manier waarop een dienst als de BVD ‘op de werkvloer’ functioneerde. Soms gedetailleerd beschrijft hij hoe de dienst omging met organisaties als de Rode Jeugd, maar ook met Christenen voor het socialisme, maoïstische groepjes en, uiteraard, de CPN. Het hoofdstuk over het koninklijk huis lijkt er, wellicht onder invloed van de actualiteit van het moment, wat met de haren bijgesleept.

Memoires willen nogal eens het karakter dragen van persoonlijke afrekening. Hoekstra’s boek is daarop geen uitzondering. Hij bevindt zich daarbij overigens in goed gezelschap, want ook Louis Einthoven, het eerste hoofd van de BVD, gaf in zijn boek *Tegen de stroom* in zijn echte of vermeende tegenstanders onder uit de zak. *In dienst van de BVD* is een persoonlijk, soms al te persoonlijk, boek over een interessante dienst in een interessante periode.

Dick Engelen

R. van Diepen, *Hollanditis. Nederland en het kernwapendebat 1977-1987* (Amsterdam: Bert Bakker, 2004, 504 blz., €30,-, ISBN 90 351 2740 4).

Een storm in een glas water. Zo zou de discussie over de stationering van nieuwe kernwapens op Nederlands grondgebied, die eind jaren zeventig en begin jaren tachtig woedde, kunnen worden betiteld. Immers, al spraken Walter Laqueur en andere neoconservatieven hun zorg uit over het ‘neo-neutralisme’ dat West-Europa in zijn greep zou hebben, en al ging zijn term ‘Hollanditis’ de wereld over als diagnose van deze kwaal die wel moest resulteren in de ‘zelf-Finlandisering’ van West-Europa, de grondslag van de Nederlandse buitenlandse politiek, inclusief een harde lijn tegenover Oost-Europa, kwam in feite nooit in gevaar. Sterker nog, op het terrein van de mensenrechten was Nederland een uitgesproken havik, die weekhartiger bondgenoten opriep binnenlandse versoepeling in Oost-Europa tot voorwaarde voor ontspanning te maken.

Natuurlijk was er wel wat aan de hand: de felheid van het debat was ongekend, en beide zijden schuwden demagogie niet. De kwestie is daarnaast van belang omdat het vooralsnog de laatste keer was dat gewone burgers zich in zo groten getale bemoeiden met de (buitenlandse) politiek en meenden zich een oordeel te kunnen vormen over complexe vraagstukken van oorlog en vrede.

Remco van Diepen, auteur van een zeer gewaardeerde studie over het Nederlandse beleid ten aanzien van de Volkenbond, behandelt in *Hollanditis* de oorzaken van dit fenomeen, en beschrijft op gedetailleerde wijze het verloop van het debat over de kruisvluchtwapens. Hij concludeert dat in het verzet tegen plaatsing een aantal ontwikkelingen samenkwam: de culturele revolutie van de jaren zestig met al haar idealen, het evangelisch-radicalisme dat eind jaren vijftig wortel had geschoten, oudere vormen van pacifisme en neutralisme, die gevoed werden door de angst voor een nucleaire apocalyps, en frustraties bij de PvdA over de overwinningnederlaag van 1977.

De voorstanders geloofden in de noodzaak van nucleaire afschrikking en zagen in Brezjnef een eigentijdse Hitler. In hun ogen waren de vredesactivisten naïeve *appeasers*, die het ware gevaar niet onderkenden. De kwestie verwierf haar explosiviteit doordat ze in het hart van de Nederlandse politiek wist door te dringen: de PvdA stookte vanuit de oppositie; de CDA-fractie was verdeeld en haar stem gaf de doorslag. De wapens kwamen er uiteindelijk niet, maar dat was volgens Van Diepen niet de verdienste van de vredesbeweging, maar die van Ronald Reagan.

Van Diepens grote kracht is dat hij dit verhaal op een dwingende, logische manier vertelt en laat zien hoe de vredesbeweging tenslotte in het zand moest bijten: het plaatsingsbesluit werd genomen. Dat de raketten er uiteindelijk toch niet kwamen, was niet haar verdienste. Het boek leest vlot, mede omdat hij ervoor gekozen heeft, verslag te doen van zijn bevindingen, en maar op enkele plaatsen in de tekst mogelijke alternatieven afweegt. Deze keuze heeft het grote voordeel dat de spanning van die jaren en de felheid van het debat duidelijk voor het voetlicht kunnen worden gebracht.

Qua brongebruik doet zich wel een aantal opvallende zaken voor. Een voorbeeld: de auteur put voor zijn algemene beschrijving van de ontwikkelingen in de jaren zeventig en tachtig uit verouderde literatuur. Anders dan hij schrijft ondernamen de Europese NAVO-staten na de afkondiging van de staat van beleg in Polen wel degelijk stappen. Het bondgenootschap stelde — op Nederlands initiatief! — drie harde eisen aan hervatting van de politieke contacten en economische hulp aan het land. In mijn proefschrift, *Het heeft onze aandacht* (Amsterdam, 2001), dat hij overigens wel gebruikt heeft, was dit te vinden geweest. Zijn bespreking van de inhoud van de slotakte van Helsinki is gebaseerd op één obscure titel uit 1976, namelijk H. van der Velden, H. A. Visée, *Ontspanning in Europa. De conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa* (Baarn, 1976), terwijl er sindsdien waarachtig wel het een en ander is verschenen over dat document. Fundamenteler is het volgende: waarom is er geen gebruik gemaakt van archiefmateriaal van het CDA? Van Diepen heeft wel geput uit het PvdA-archief, terwijl juist de positie van de loyalisten in het CDA de kwestie zo heikel maakte. Bestudering van het archief van het IKV, tenslotte, had zijn oordeel dat de vredesbeweging naïef was — een bewering die nu stoelt op de argumentatie van de voorstanders van plaatsing — ook daadwerkelijk kunnen onderbouwen.

Onjuist, en in de vorm waarin Van Diepen het presenteert tamelijk suggestief, is de bewering dat het IKV zich pas tot de bevordering van de mensenrechten in Oost-Europa bekeerde rond de jaarwisseling van 1981/1982. Al begin jaren zeventig bepleitte het beraad een tweesporenbeleid, omdat het meende dat vrede pas mogelijk was als er gerechtigheid zou heersen, tussen maar ook binnen staten. De kerken wilden er destijds echter niet aan. Het was ook wel aardig geweest als Van Diepen had aangegeven aan wie hij de vaststelling dat de Stasi het IKV vreesde, ontleend heeft.

Suggestief is ook de vermelding dat de in 1978 afgetreden minister van defensie Kruisinga, een tegenstander van plaatsing, een drankprobleem had. (96) Waarom dan niet ook vermelden dat dat gerucht over Kruisinga's collega op buitenlandse zaken, Van der Klaauw — een voorstander van plaatsing — de ronde doet? De mededeling lijkt nu eerder karaktermoord dan dat ze iets toevoegt. Dit staat niet op zichzelf. Neem deze zin: 'De orthodoxen schaarden zich echter doorgaans aan de rechterzijde van het politieke spectrum, terwijl vooruitstrevende protestanten meenden dat de Schrift moest worden gelezen als een soort links actieprogram.' (65) De idee dat de bijbel aanwijzingen bevatte aangaande de inrichting van de samenleving leefde evenzeer bij de orthodoxen. Nog in de jaren vijftig geloofden de confessionele partijen

in Nederland dat hun politiek programma identiek was aan Gods wil. De woordkeuze verraadt hier Van Diepens eigen voorkeur, of in dit geval afkeer.

Ernst Kossmann hield zijn vakgenoten ooit voor dat de ware geschiedschrijver zijn onderwerp met ironische distantie diende te benaderen. Op het eerste gezicht lijkt Van Diepen in *Hollanditis* deze raad ter harte te hebben genomen, getuige de vele ironische — en toegegeven, vaak treffende — typeringen die hij geeft. Bij nader inzien blijken ze evenwel vrijwel alle gereserveerd te zijn voor de tegenstanders van plaatsing. Dat gegeven roept althans bij mij de vraag op naar de distantie van Van Diepen, en in hoeverre dergelijke typeringen de lezer niet juist het zicht ontnemen op de complexiteit van de discussie van die jaren. En dat kan niet de bedoeling zijn van dit fraaie boek dat, ondanks de vermelde gebreken, een belangrijke aanvulling vormt op onze kennis.

Floribert Baudet